

дині тощо), вирощування кукурудзи, використання спецій та інших продуктів.

Очевидним є факт, що для регіону османська гастрономічна спадщина є етапом модернізації раціону, яку переживала Європа після великих географічних відкриттів. Османська імперія виконала функцію посередника та уніфікатора багатьох елементів ранньо-модерної гастрономічної спадщини, і до того ж привнесла багато регіональних кулінарних впливів до загальноосманської кухні. Відбулись інтеграція та стандартизація харчових систем.

Значний гастрономічний вплив османської культури можна спостерігати на побутову культуру запорозького козацтва. Січ стала посередником між османськими володіннями та Східною Європою – саме через Запорожжя везли до Речі Посполитої та Російської імперії вина, олії, спеції. Видобування солі та рибна ловля теж тісно пов'язували козаків із Причорномор'ям. Реєстри харчів, які постачались до столу Івана Мазепи та Карла XII у 1709 році в Бендерах, описи місцевих напоїв в щоденнику Даніела Крмана дозволяють деталізувати наші уявлення про османську кухню того часу та про збереження тяглості гастрономічної спадщини регіону.

Отже, означена проблематика є актуальною, мало дослідженою і потребує залучення і систематизації більшої кількості джерел. Проте й на даному етапі зрозуміло, що османська гастрономічна спадщина проявилась не лише в кримсько-татарській чи турецькій кухні, але і в бессарабській, одеській та загалом в українській гастрономічній спадщині.

УДК: 37. 016: 94 – 044. 247

Пометун О.І.,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України, Київ

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ: ПІДХОДИ І ПРОБЛЕМИ

***Анотація.** У тезах обґрунтовано підходи до інтеграції предметів освітньої галузі «громадянська та історична освіта» в основній школі у єдиний інтегрований курс. Визначено принципи змістової (контент-орієнтованої) та діяльнісної інтеграції у контексті Державного стандарту базової середньої освіти.*

***Ключові слова:** громадянська й історична освіта, галузь, інтегрований курс, принципи проектування.*

Протягом перших десятиліть ХХІ ст. світ неймовірно змінився і далі змінюється надзвичайно швидкими темпами. Причому провідною

тенденцією змін є інтеграція окремих суспільств у глобальне ціле з новими, притаманними цьому цілому якостями і характеристиками. Інтеграція в сучасному світі обумовлює і необхідність інтеграції в освіті.

Інтегроване навчання не лише сприяє новому рівню освіти, що забезпечує кожній особистості можливість самостійно досягати певних цілей, творчо самостверджуватися в різних соціальних сферах, а й поживляє сам освітній процес, економить навчальний час і позбавляє учнів від перевтоми. До того ж компетентнісний підхід у навчанні передбачає набуття учнями міжпредметних комплексів знань, умінь, навичок и цінностей – ключових і предметних компетентностей й наскрізних умінь, що дозволяють їм успішно здійснювати ту чи іншу діяльність. А це неможливо без встановлення зв'язків і інтегрування у змісті, формах і методах навчання учнів на всіх рівнях освіти, що обумовлює формування в учнів уміння встановлювати всебічні зв'язки між науковими фактами, поняттями, законами, теоріями з різних галузей знань. Отже, інтеграція розглядається сьогодні як дидактична концепція побудови цілісного освітнього процесу, як підхід до розв'язання актуальних освітніх завдань, зокрема й у навчанні історії. Йдеться про формування у педагогів й учнів нового, інтегративного мислення як інструменту активного, творчого освоєння людиною світу.

Міжпредметна/міжгалузева інтеграція є проявом дидактичних принципів системності й науковості, що вимагає вивчення програмного матеріалу з урахуванням змісту суміжних навчальних предметів і в силу цього здійснює відчутний вплив на всі сторони навчального процесу. Як наукова категорія вона позначає синтез об'єктів, явищ і процесів реальної дійсності, що знайшли своє відображення в змісті, формах і методах освітнього процесу і дозволяють учням під час навчання досягти планованих освітніх результатів.

Такий синтез може бути

- контент-орієнтованим (інтеграцію будують на основі змісту навчальних предметів, її ще називають тематичною інтеграцією);
- діяльнісно-орієнтованим (учні навчаються спільних способів дій або навичок, що застосовуються у всіх інтегрованих предметах);
- ціннісно-смісловим.

На сучасному етапі запровадження Державного стандарту базової середньої освіти, коли формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів вимагає практичної реалізації інтегрованого навчання в усіх трьох вищезазначених напрямках, перед педагогами постало завдання створення інтегрованих курсів, зокрема в галузі громадянської й історичної освіти. Це питання є достатньо актуальним, оскільки традиційна практика суспільствознавчої освіти (протягом більше 50 років) передбачала викладання окремих предметів галузі: історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, правознавства, етики, тобто була предметоцентричною, отже, основну увагу зосереджували питаннях внутрішньо предметної інтеграції. Сьогодні за умов скорочення навчального

часу на навчання предметів галузі та одночасної реалізації компетентнісного підходу єдиним шляхом залишається галузева інтеграція. Така інтеграція за сутністю буде міжпредметною.

Головне питання, яке виникає, коли ми намагаємось здійснити міжпредметну інтеграцію всередині освітньої галузі: на яких принципах будемо здійснювати інтеграцію. Насамперед це стосується змістової або контент-інтеграції.

Щоб дати обґрунтовану відповідь на це питання пригадаємо, що таке власно «інтеграція» (від латинського «integratio» – з'єднання, поєднання, злиття, зведення) є протилежним «диференціації» (розчленування, розділення на складники, фрагменти). Отже, інтеграція - це об'єднання окремих складників за допомогою певних дій в одне ціле або їх вкладення, вбудовування у вже існуючий цілісний об'єкт. З цього випливає, що процес інтеграції може відбуватись у двох варіантах:

1) «збірка пазлів», де з окремих рівнозначних частин створюється цілісна картина. У такому випадку кожна з частин однаково важлива для монолітності загальної конструкції;

2) інтеграція у цілісний об'єкт якогось (якихось) елементів, що не змінюють основні первісні характеристики, але додають об'єкту нових властивостей і потенціалу.

Якщо мова йде про об'єднання окремих предметів в один інтегрований курс, виникає питання: яким має бути варіант інтеграції: першим чи другим? Іншими словами, чи ми будемо об'єднувати зміст:

- на базі системного вивчення одного предмета, а всі інші - виступатимуть як допоміжні;

- зробимо внесок усіх предметів однаковим за кількістю поданої інформації;

- об'єднуватимемо елементи інформації з предметів навколо певних навчальних проблем, категорій.

Ані перший, ані другий варіанти не можуть бути використані, оскільки таке об'єднання буде механічним і не ефективним з точки зору досягнення освітніх результатів.

Отже, контент-орієнтована інтеграція навчальних предметів має реалізуватись у формі тематичного навчання: на основі об'єднання навколо однієї теми знань із різних навчальних предметів галузі.

Змістотворюючими елементами тут мають стати наскрізні змістові лінії, названі у Державному стандарті базової середньої освіти «базовими знаннями»: людина і природа; людина і світ матеріальних речей; людина і суспільство; людина і влада; людина та світ уявлень та ідей.[1]

Наприклад, групування навчального матеріалу всіх предметів галузі у 7-му класі навколо цих ліній може виглядати таким чином: *Людина і природа: творення соціоприродного середовища; Взаємодія людини і природи у середні віки. Сталий розвиток. Освоєння нових просторів та міграційні процеси.*

Людина і світ матеріальних речей: виробництво та споживання у середні віки; матеріали і технології, науково-технічні винаходи; знаряддя праці і предмети побуту; господарство, повсякденне життя і праця в місті та селі.

Людина і суспільство: середньовічні спільноти: родини, стани, релігійні, етнічні та інші групи; взаємодія людей, інтереси і цінності, культура; конфлікти та способи їх розв'язання. Історичні постаті середньовічної доби та їх роль в розвитку суспільства.

Людина і влада: політична організація середньовічного суспільства; держави середньовіччя: устрій, влада, історичні події; формування європейського права, становлення парламентаризму в Європі; самоврядування; протестні рухи, міжнародні відносини.

Виникнення та розвиток Русі-України, Королівства Руського (Галицько-Волинська держава). Руські удільні князівства у складі сусідніх держав. Кримське ханство. Соціальні норми, право і закон держав IX-XV ст., що існували на території сучасної України.

Людина і світ уявлень та ідей: світогляд і цінності; освіта і мистецтво; релігія і церква та їх роль в житті суспільства у середні віки. Взаємовпливи традицій та культур. Поширення ідей гуманізму і культури Раннього Відродження в Європі; символи та стереотипи Середньовіччя.

У 8-му класі воно виглядатиме так: Людина і природа: творення соціоприродного середовища; освоєння нових просторів; сталий розвиток. Великі географічні відкриття: причини, передумови, перебіг подій та наслідки. Колонізаційні та демографічні процеси на території України.

Людина і світ матеріальних речей: виробництво та споживання у XVI-XVIII ст.; матеріали і технології, науково-технічні винаходи; знаряддя праці і предмети побуту; капіталізація економіки та становлення капіталістичних відносин; початок індустріальної (промислової) революції, її вплив на життя різних верств населення. Економічний розвиток українських земель.

Людина і суспільство: модерні спільноти: родини, стани, культурні, релігійні, етнічні та інші групи; взаємодія людей, інтереси і цінності, ідентичність і гідність людини; контакти культур і цивілізацій; політичні, національні, соціальні конфлікти та шляхи їх подолання. Історичні постаті ранньомодерної доби та їх роль в розвитку суспільства.

Людина і влада: політична організація модерного суспільства; створення колоніальних імперій, система міжнародних відносин раннього нового часу; держави в XVI-XVIII ст.: устрій, влада, історичні події. Освічений абсолютизм.

Історія українських земель XVI – XVIII ст.: статус земель та особливості їх розвитку у складі різних держав. Українське козацтво та його місце в захисті інтересів українського суспільства. Військово-політична організація, звичаєве право та суд, традиції й побут козаків.

Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.: передумови, причини, перебіг, результати та наслідки.

Українська козацька держава – Військо Запорозьке: адміністративно-територіальний устрій, соціально-економічні реформи, зовнішня політика. Принципи та механізми демократії. Козацтво в імперській політиці. Ліквідація гетьманства, козацького устрою в Україні.

Людина і світ уявлень та ідей: світогляд і цінності, ідентичність та основи її формування, наука, освіта і мистецтво; історія ідей та їх вплив на людину і суспільство; релігія і церква. Взаємовпливи традицій та культур.

Високе Відродження. Реформація та Контрреформація в Європі. Культура бароко. Епоха Просвітництва.

Аналогічно можемо вибудувати і модельні програми для інших класів.

Щодо діяльнійшої інтеграції, то її основою безумовно мають стати наскрізні вміння, що формуються засобами предметів освітньої галузі, та вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів, також зазначені у Державному стандарті, як ось вміння учнів критично і системно мислити, реалізувати власні права і свободи, брати участь у житті громади і суспільства та ін.

Такі міркування можуть скласти основу для створення модельної програми інтегрованого курсу в галузі громадянської та історичної освіти в основній школі, що відповідає потребам сьогодення. Безумовно на цьому шляху потрібні ґрунтовні дослідження питань проектування і використання засобів навчання, методики організації навчання інтегрованих курсів та оцінювання результатів навчання. Важливою буде також спеціальна підготовка педагогів до викладання інтегрованих курсів.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Додаток 17. Електронний ресурс :<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>